

گورستان گیلیارد پاره‌ای از تاریخ و تمدن ایران

ژان پایاب - داوود گوهریان

تابستان ۱۳۸۸

http://www.iranjewish.com/Essay/Essay_36_giliyard.htm

گیلعاد نامی است که تاریخچه‌ی سه هزاره‌ای را در نظر ما زنده می‌کند. گیلعاد موطن ایرانیان یهودی است که از آن زمان تاکنون در ایران زمین زیسته و در تاریخ و فرهنگ آن تأثیر و تأثر داشته‌اند. قبرستان گیلیارد در منطقه گیلانند کنونی تنها پاره‌ای از آن منطقه است که باقی مانده و حرف‌های زیادی برای نسل‌های جوان و آینده دارد. همواره گیلیارد مورد احترام ایرانیان یهودی بوده و هنوز هم برای زیارت قبورگذشتگان‌شان از اقصی نقاط دنیا به آنجا می‌روند. مدت‌ها است که وضعیت نابسامان این گورستان ذهنم را مشغول کرده است. از این رو با چاپ این مقاله تلاش داریم تا به منظور حفظ و نگهداری این گورستان همت و همکاری دست‌اندرکاران جامعه کلیمی و مسئولین کشوری ذی‌ربط را به یاری بطلبیم.

کتاب معرفی شهرها و روستاهای دماوند و آثار فرهنگی و تاریخی موجود در آن‌ها* می‌نویسد؛ در غرب محله‌ی جیلارد دماوند و به فاصله ۵۰۰ متری غرب جاده آسفالته گیلانند به دماوند بر بالای یالی از ارتفاعات ضلع شمالی و غربی روستای جیلارد و به فاصله ۹۰۰ متری شمال‌غرب امامزاده محمد جیلارد و در شمال شهرک جدیدالاحداث جهاد و در موقعیت جغرافیایی ۲۵ درجه و ۴۱ دقیقه و ۴۰/۴ ثانیه عرض جغرافیایی و در ۵۲ درجه و ۲ دقیقه و ۵/۹ ثانیه طول جغرافیایی و در ارتفاع ۱۹۸۲ متری از سطح دریا، قبرستان وسیعی با سنگ قبرهای بسیار بزرگ و حجیم واقع شده که به نام قبرستان یهودیان «گیلیارد» شهرت دارد. گورستان مذکور شامل دو بخش قدیم و جدید است. گورستان قدیمی‌تر در جنوب‌شرقی و گورستان جدیدتر در قسمت شمال قرار دارد.

در منتهی‌الیه جنوب‌شرقی دو گورستان یهودی، بقایای گورستانی اسلامی دیده می‌شود که به دلیل کندوکاوهای صورت گرفته در آن، بسیار آشفته می‌باشد. در سطح این گورستان اسلامی بقایایی از سفال‌های دوران اسلامی، به خصوص سلجوقی و تیموری دیده می‌شود که حکایت از قدمت و تعلق آن به قرون ۵ و ۶ هجری دارد. قبور گورستان یهودیان با جهتی شرقی - غربی با سنگ قبرهای صندوقی شکل یکپارچه در اشکال مکعب، نیم استوانه، مکعب مستطیل، مستطیل و عمدتاً از جنس گرانیت یا چینی می‌باشد. برخی از سنگ قبرها تنها شامل یک قطعه سنگ و برخی دیگر از چند قطعه سنگ مختلف تشکیل شده‌اند. بر روی اکثر سنگ قبرها عباراتی به خط عبری و در زیر یا بالای آن تصاویری از «منورا»، شمعدان مقدس یهودیان با هفت شاخه (بازتابی از قداست عدد ۷ در باور یهودیان) و در اطراف شمعدان نقش دو ستاره داوود حک شده است.

در مرکز سنگ قبرها نام و شهرت متوفی و سال فوت او به خط عبری و در زیر آن همان عبارت به خط فارسی نوشته شده است. دور تا دور این نوشته‌ها دارای حاشیه تزئینی با نقوش گل و گیاه می‌باشد. در برخی از سنگ قبرها جای نقوش نیز جابه‌جا شده و برخی فاقد هرگونه تزئین است. نقطه‌ی اشتراک همه‌ی سنگ‌ها حک شدن شمعدان در

روی آنهاست.

در ضلع شرقی گورستان بنایی شامل چهار ستون سیمانی با پوشش گهواره‌ای بر بالای آن و ۹ پله در سمت شرق که در وسط آن سنگ قبری نیز به چشم می‌خورد احداث شده که احتمالاً متعلق به شخصیت مهمی می‌باشد یا آن را برای انجام مراسم آخرین وداع با مرده احداث کرده‌اند.

ابعاد سنگ قبرها از ۲ متر تا ۷۵ سانتیمتر طول متغیر می‌باشند و تا آن جا که مشاهده می‌شود، قدیمی‌ترین سنگ قبور گورستان دارای تاریخ ۱۳۰۴ ه.ش و جدیدترین آن متعلق به سال ۱۳۷۸ ه.ش می‌باشد. البته قطعاً در گورستان جنوب شرقی که قدیمی‌تر نیز می‌باشد، تدفین به صدها سال قبل باز می‌گردد. اثبات یا رد این مطلب نیازمند مطالعات و جستجوی بیشتری است و ممکن است در گذشته رسم بر نگاشتن تاریخ بر روی سنگ قبرها نبوده است.

براساس کتاب اصل و نسب و دین‌های ایرانیان باستان**، پس از تقریباً دو بیست سال از اسارت یهودیان توسط پادشاهان آشور و بابل، کوروش کبیر اعلامیه آزادی یهودیان را صادر کرد و به آنها همه گونه مساعدت سیاسی و مالی نمود و آنان را برای آبادانی اورشلیم و بیت‌المقدس به سرزمین مقدس فرستاد. عده‌ای از یهودیان ایران، اصلاً از آن اعلامیه آگاهی حاصل نکردند و برخی هم که مطلع شدند به واسطه ریشه‌ای که در این آب و خاک دوانده و صاحب آب و گل و احشام شده بودند از ایران بیرون نرفتند و بعدها به تدریج به نواحی دیگر ایران رفته و در آن شهرها ساکن شدند. اکنون دهکده بزرگی در نزدیکی دماوند واقع است که گیلارد نام دارد و تپه‌های آن، قبرستان دو هزار و پانصد ساله‌ی یهودیان است.

طبق کتاب یهود در ایران***، یهودیان دماوند یا گیلعاد (گیلاوند کنونی) از اسباط رئوبن، گاد و نفتالی «پسران حضرت یعقوب (ع)» بوده و از اسرای اول آشور هستند که به این نواحی تبعید شده‌اند. در کتاب ایران باستان صفحه ۱۷۰ آمده است: آشوری‌ها را عادت بر این بود که برای تخریب روحیه ملل مغلوب، آنها را جابه‌جا می‌کردند. مثلاً از ماد اسیر به آشور می‌بردند و اسرای ممالک دیگر را به جای آنها می‌برده‌اند. تیگلات فلاسر در ۷۴۴ ق.م به ماد لشکر کشید و طوایف آن را به واسطه‌ی نفاقشان با یکدیگر، یکی بعد از دیگری شکست داد. از ممالک ماد قسمت‌هایی که به آشور نزدیک‌تر بود به ممالک خود ضمیمه کرد و بیش از ۶۰ هزار نفر اسیر گرفته با گله‌های زیاد از گاو و گوسفند و قاطر و شتر به کالچ پایتخت آشور برد. بیانات یهودیان دماوند نیز که تاریخ آشور را نخوانده‌اند، از ده‌ها سال قبل و حتی قرن‌ها قبل که کتاب ایران باستانی هم وجود نداشت، حاکی از آن است که ۶۰ هزار نفر از یهودیان را پادشاهان آشور به گیلعاد دماوند فرستادند. از طرف دیگر ملاحظه می‌کنیم تبعید ۶۰ هزار نفر از ساکنین ماد در سال ۷۴۴ ق.م بوده و تبعید ۶۰ هزار نفر از ده اسباط در ۷۴۱ ق.م یعنی سه سال بعد از تبعید اهالی ماد است. بنابراین می‌توان گفت که بنی‌اسرائیل را به جای مادها گذارده‌اند و در واقع برای تخریب روحیه اسباط بنی‌اسرائیل که مردمانی شجاع بودند، آشوری‌ها، آخر دنیا (آشوری‌ها دماوند را آخر دنیا می‌پنداشتند) را برای آنها انتخاب کرده بودند تا خاطرشان از سوی آنها کاملاً آسوده باشد.

موضوع جالب‌تر نام گیلعاد می‌باشد که به این ناحیه داده شده و تا به امروز تقریباً به همین نام خوانده می‌شود. انتخاب این نام ممکن است در اثر آن باشد که ساکنین گیلعاد واقع در سرزمین مقدس به این محل تبعید شده باشند یا آن که چون اسرا ملاحظه نمودند که محل جدیدشان شبیه وطن قدیمی آنان است، لذا این محل را نیز به نام گیلعاد خواندند و گیلعاد یکی از بزرگ‌ترین محل‌های یهودی‌نشین شمال ایران بوده و طول زمین‌های آن تا قرن ۱۷ میلادی به ۲۰ فرسنگ یا ۱۸۰ کیلومتر می‌رسیده است و یهودیان گیلعاد از عصر استیلای مغول به بعد تا حمله افغان‌ها به ایران،

.....

به کلی رو به تحلیل رفت و سال‌های زیادی با وجودی که جمعیت آنها بیش از ۵۰۰ نفر نبود، (مردان ایشان در ایام عادی به ده نفر برای انجام نماز جماعت نمی‌رسید، زیرا مردان برای کسب معاش همواره در کوهستان اطراف در سفر بوده و فقط سالی یکی دو مرتبه آن هم در ایام اعیاد به خانواده خود سر می‌زدند.) در قبرستان قدیمی گیلیارد ۴ سنگ قدیمی مزار وجود داشت و تاریخ‌های آن متعلق به سال ۱۸۸۸ و ۱۸۶۵ شطاروت بود که مطابق ۱۵۷۷ و ۱۵۵۴ میلادی بود. ولی متأسفانه این سنگ‌ها هم‌اکنون وجود ندارد. طبق آمار در کتب تاریخی یهودیان در ۸۰ سال پیش منطقه گیلعاد دارای ۵۲۰ نفر یهودی و چهار کنیسه‌ی فعال و یک حمام عمومی بوده است. در قبرستان گیلیارد سنگ‌های ۸۰۰ ساله دیده شده و کنیسه‌ی خرابه‌ی آن هنوز باقی است و طبق بیانات ملا آقابابا دماوندی که در سال ۱۳۰۴ هـ.ش مردی حدود ۱۲۰ ساله بود و اسماعیل مروتی و دکتر ارسطو صفائی نیز این مطالب را تأیید نمودند. یهودیانی از دامغان و کاشان به گیلعاد مهاجرت کردند. یهودیان گیلعاد در دوره‌ی مغول و صفویه دچار مصیبت کمی شدند، ولی در حمله‌ی افغان‌ها دچار مصیبت‌های فراوان گشتند و عده‌ی زیادی از مردم گیلعاد به غارها پناه برده و تعداد زیادی هم کشته شدند و عده‌ی کمی باقی ماندند که تعدادی از آنها هم تحمل زندگی در خرابه‌های گیلعاد را نداشتند. در ضمن پیدا شدن بیماری‌هایی مثل وبا و طاعون در کاهش جمعیت گیلعاد مؤثر بود و قسمتی از املاک وسیع و قبرستان گیلیارد که جزو موقوفه یهودیان دماوند بود را به تدریج مالکین اطراف ربودند. مخصوصاً در عصر قاجار که نامهربانی نسبت به یهودیان ایران شدت یافت، قسمت‌های دیگری از این املاک از دست رفت.

در سال‌های ۱۹۲۲ و ۱۹۲۳ م. (۱۳۰۱ و ۱۳۰۲ شمسی) طی تجاوزاتی که به املاک موقوفه یهودیان گیلیارد شده بود سلیمان ابراهیم وکیل دعاوی از طریق وزارت دادگستری و اداره اوقاف اقداماتی نمود و بالاخره موفق به صدور حکم بر له یهودیان گردید.

فعلاً قسمتی از قبرستان یهودیان گیلیارد که از سال ۷۲۰ قبل از میلاد متعلق به یهودیان بوده، باقی است. در دهکده آثاری از کنیسه و حمام یهودیان شاید باقی نمانده باشد.

ولی تا مدت‌ها برخی از یهودیان تهران علاقه‌مند بودند که پس از مرگ نیز قبرشان محفوظ و دست نخورده بماند و وصیت می‌کردند که جنازه‌شان را به تپه‌های گیلیارد منتقل کنند و در آن جا به خاک بسپارند تا از دستبرد دگرگونی روزگار محفوظ و برکنار بماند. این گورستان امروزه در وضعیت نامناسبی قرار دارد. تعدادی از سنگ قبرها شکسته و پراکنده شده‌اند. در مجاورت گورستان در قسمت شرق و جنوب شرق آن محل انباشت زباله، خاک و خاشاک و نخاله ساختمانی می‌باشد. کثرت قبور موجود در گورستان نشان از آن دارد که یهودیان در گذشته اقلیت بزرگی در منطقه به شمار می‌رفتند ولی امروزه از تعداد آنها آمار دقیقی در دست نیست.

ثبت و مستندسازی قبرستان محل مذکور، برای حفظ پیشینه فرهنگی این منطقه حائز اهمیت می‌باشد و نجات قبرستان نیز از وضعیت نابه‌هنجار فعلی، احترام به ادیان الهی و پیامبران آنان است